

DETALJ ▶
från illustration av
Vetenskapsakademiens
högtidsdag 1877.

Högtidsdagen

Jenny Beckman

Den 14 april 1877 kunde man i *Ny Illustrerad Tidning* läsa om "Svenska Vetenskapsakademiens årshögtid", som nyss hade gått av stapeln. Bland dem som hade haft "förmånen att få åhöra de föredrag om vetenskapernas framsteg, hvilka vid årshögtiden hållas af akademiens professorer och naturhistoriska riksmuseets intendent", fanns Akademiens ledamöter, kronprinsen och kronprinsens yngre bröder – och två tredjedelar av salen intogs av "allmänheten, för hvilken denna sammankomst sedan gammalt är en efterlängtd högtid".

På bilden i tidningen (se nästa uppslag) syntes alla dessa – mest frackar, men även flera kvinnor – uppradade i Stora börssalen, var och en med sin bestämda roll och plats. På den kungliga läktaren satt kronprinsens bröder, representanter för staten som gav Akademien finansiering, uppdrag och status. Kronprinsen själv delade podiet med Akademiens ämbetsmän, som i rang och verksamhet liknade sina kolleger vid universitet och myndigheter – och universitetsprofessorerna i sin tur, i egenskap av akademiledamöter, var placerade i en halvcirkel runt Presidiet. Bakom skranket satt en månghövdad publik och lyssnade som konsumenter av vetenskapliga och tekniska framsteg, och som fostrare av kommande generationer ledamöter. Ett halvt sekel tidigare hade allmänheten snarare varit korrespondenter och leverantörer av vetenskapliga rön.

År 1877 hade Vetenskapsakademiens högtidsdag firats i ett drygt halvsekel, först i Akademiens eget hus, men så småningom i den större och festligare Stora börssalen vid Stortorget mitt i Stockholm. Högtidsdagen hade inrättats 1821 av den ständige sekreteraren, Jöns Jacob Berzelius. Den 31 mars varje år öppnade Akademien portarna för att ge allmänheten en glimt av det vetenskapliga arbetet i form av årsberättelser och prisutdelningar.

Högtidsdagen var en av flera förändringar i Akademiens arbetsätt som genomfördes under 1800-talets första decennier, flera av dem med Berzelius vid spakarna. En sådan var att proceduren för att välja in nya akademiledamöter förändrades. Tidigare kunde alla Akademiens ledamöter nominera kandidater, oavsett kvalifikationer eller i vilken av klasserna det fanns lediga platser, och beslut om inval fattades sedan av Akademien i dess helhet. Berzelius ondgjorde sig över att social ställning och sällskaplighet därigenom kunde övertrumfa vetenskapligt anseende, och när pastorn i reformerta församlingen i Stockholm (”en aktad litteratör, men utan all egentlig vetenskaplig bildning”, tyckte Berzelius) fick fler röster vid valet av utländska ledamöter 1813 än berömda forskare som astronomen William Herschel och kemisten William Wollaston rann bägaren över. ”Är detta en vetenskapsakademi?” utropade Berzelius, ”i bestörtningen helt högt”, och lyckades följande år driva igenom att de enskilda klasserna skulle få en större del av ansvaret att nominera ledamöter som uppfyllde deras krav på vetenskaplig kunskap och inriktning. Så blev Akademiens klasser mer specialiserade och självstyrande.

I samband med omorganisationen slutade också Akademien att ställa så kallade prisfrågor, där vem som helst hade kunnat tävla om belöningar genom att skicka in svar på frågor om allt från biskötsel till fläckfebrar. I stället höll man prisutdelandet i stort sett inom den egna kretsen, och delade ut guldmedaljer till författare av vetenskapliga verk av ”ovanligt värde”, som Göran Wahlenbergs *Flora Suecica* och Sven Nilssons *Skandinavians fauna*.

Samtidigt som Akademiens ledamöter blev en allt mer enhetlig grupp av lärare och forskare tilldelades allmänheten andra roller i verksamheten. Huvudnumret vid högtidsdagen var de årsberättelser över vetenskapernas framsteg som Akademiens ämbetsmän läste upp. Berzelius uttalade avsikt var att göra världens vetenskapliga kunskap mer tillgänglig – och mer användbar – genom att samla den på ett ställe och förklara den på svenska. ”Det innebär en skyldig aktning emot det allmänna att åtminstone en gång om året redogöra för hvad som uträttas, och denna redogörelse kan blifva en sporre att söka någonting uträtta.” Från 1844 kunde man också i *Öfversigt af Kongl. Vetenskaps-akademiens förhandlingar* ta del av sammandrag av föredrag och kungörelser vid Akademiens sammankomster, utöver de uppsatser för specialister som publicerades i *Vetenskapsakademiens handlingar*.

Att allmänheten ansågs ha rätt att både ha insyn i och delta i verksamheten blev ännu tydligare när det gällde Akademiens samlingar. Naturaliekabinettet – Akademiens botaniska, zoologiska och mineralogiska museum

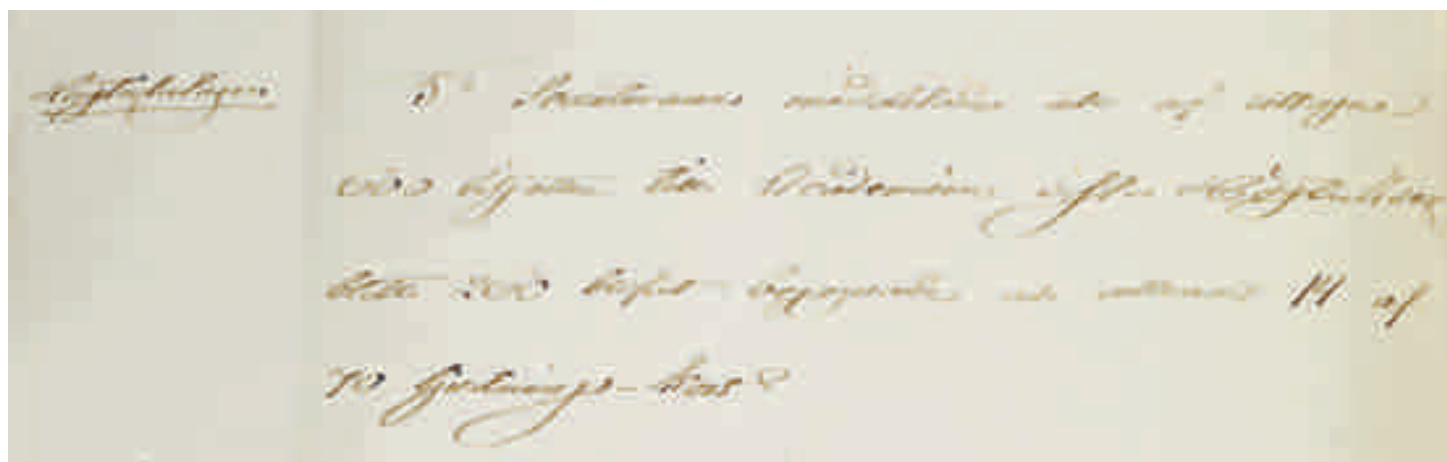
N. J. T.

SVENSKA VETENSKAPSAKADEMIENS ÅRSHÖGTID. Sammankomsten p

Stora Börsalen i Stockholm den 3 april 1877. Tecknad af G. Larsson.

14. 4. 1877

VID BÖRJAN AV 1800-TALET var det inte självklart att Akademien lyckades bli av med alla biljetter till högtidsdagen, något som då och då påpekades i protokollen.

– hade visserligen hållits öppet för besökande någon dag i veckan sedan slutet av 1700-talet, men situationen förändrades 1819, då Akademien fick i uppdrag av Karl XIV Johan att förvalta det ”Naturhistoriska riksmuseum” som staten hade fått i gåva. I takt med att naturföremålen blev fler begärde Akademien ständigt nya pengar för att förvara och vårda samlingarna, och i gengäld växte Kungl. Maj:ts krav på att museet skulle vara öppet och tillgängligt för allmänheten. Akademiens hus vid Drottninggatan kom efter decennier av tillbyggnader att till största delen bestå av Naturhistoriska riksmuseet, och Akademien hamnade i byggnadsmässig symbios med staten.

År 1873 fick Vetenskapsakademien ansvar för ytterligare en institution, Statens meteorologiska centralanstalt. Uppdraget att förvalta statliga institutioner är bara ett av flera uttryck för Akademiens allt starkare band till staten. När Akademien grundades 1739 var det i syfte att vara ett smidigt och modernt alternativ till universitet och myndigheter, som knogade med ämbetsmannautbildning och byråkrati. Men med tiden fick Akademien kunglig sanktion – almanacksprivilegium och kungligt beskydd – och uppdrag. Mellan 1828 och 1866 hade man dessutom rätten att skicka två representanter till Sveriges riksdag, precis som rikets universitet i Uppsala och Lund, som också bidrog med två riksdagsmän vardera. I samma veva fick även Akademiens egna ämbetsmän sin status som professorer fastställd av konungen och jämfördes – nästan – med universiteten. Ledamöterna hade i allt större utsträckning sin försörjning där, och universiteten blev snarare bundsförvanter än konkurrenter. På 1820-talet fick Akademien ansvaret

för att utarbeta ett förslag till reglering av det svenska måttsystemet, och fungerade som utrednings- och remissinstans i frågor om allt från patent och uppfinningar till regler för brännvinsprovning. Med seklets gång kom Akademien mer och mer att likna ett vetenskapligt ämbetsverk. Så är det också en händelse som ser ut som en tanke att högtidsdagen inte firades den 2 juni – det datum då Akademien grundades 1739 – utan den 31 mars, när dess grundregler stadfästes av konungen år 1741.

Inrättandet av högtidsdagen 1821 var alltså inte resultatet av ett plötsligt begär att meddela sig med allmänheten. Den var en del av en mer omfattande omorganisering av Vetenskapsakademien under 1800-talet, och kan ses som ett uttryck för dess förändrade ställning – i förhållande till staten, till universitet och myndigheter, och till den allmänhet som bjöds in för att ta del av verksamheten. Men det tog ett tag för den nya ordningen att sätta sig, och för Vetenskapsakademien att bli en del av 1800-talets offentliga myndighetskultur. Akademien ansträngde sig att stimulera allmänhetens intresse genom fribiljetter och inbjudningskort, men under de första decennierna återkom bestörta kommentarer i protokollen om försummade inbjudningar och outnyttjade biljetter. Först mot mitten av århundradet började besöksantalet stiga, och 1877 var alltså högtidsdagen en händelse värd att dokumenteras i veckopressen. Tecknaren bakom trägravyren i *Ny Illustrerad Tidning* hette Carl Larsson, själv på väg till Paris och egna insatser för att tillsammans med Karin Bergöö omgestalta bilden av det offentliga Sverige.

★

Berzelius egen beskrivning av högtidsdagens tillkomst finns i hans *Självbiografiska anteckningar* (Stockholm, 1901), och hans levnadstecknare H. G. Söderbaum har gett sin version i ”Ett hundraårsminne”, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens årsbok*, 1921. Vetenskapsakademiens roll som förvaltare av det statliga Naturhistoriska riksmuseet och allt vad detta innebär i form av byggnadsanslag och relationer till andra statsinstitutioner diskuteras i Jenny Beckman, *Naturens palats: Nybyggnad, vetenskap och utställning vid Naturhistoriska riksmuseet 1866–1925* (Stockholm, 1999). Om 1800-talets illustrerade veckopress, se Lena Johannesson, *Xylografi och pressbild: Bidrag till trägravyrens och till den svenska bildjournalistikens historia* (Stockholm, 1982).